

Benjamin Carter Hett

**CUM MOARE
DEMOCRATIA**

Ascensiunea la putere a lui Hitler
și prăbușirea Republicii de la Weimar

Traducere de Cristina Felea

POLIROM
2021

Cuprins

<i>Distribuția</i>	9
<i>Partide politice importante ale Republicii de la Weimar</i>	13
Introducere	15
1. August și noiembrie	27
2. „Nu-l credeți, spune adevărul”	45
3. „Mai însângerat” și intrigantul	69
4. Cancelarul foamei	97
5. Starea de urgență	129
6. Soldatul din Boemia și jocheul gentilom	157
7. Coordonarea	177
8. „Trebuie să scăpăm de el”	197
<i>Note</i>	221
<i>Mulțumiri</i>	251
<i>Index</i>	253

Naziștii, susținea el, voiau să salveze economia rurală, să oprească migrația populației rurale spre orașe și să obțină venituri interne „împreună cu afirmarea unei zone economice inchise”. Strasser și-a transmis mesajul însoțit de un antisemitism mascat – relativ subtil după standardele naziste, dar inconfundabil. Unii lideri ai sectorului finanțier erau îngrijorați, spunea el, din cauza „perspectivei autarhice iminente”, ceea ce însemna că „s-a terminat cu *Rebbach*-ul facil al marilor bancheri internaționali”. *Rebbach* este un cuvânt în idiș, care înseamnă „a da o lovitură financiară”, în sensul de a face un profit. Nu existau îndoieți la ce fel de bancheri – „se înțelege cine sunt” – se referea Strasser⁵³.

În afară de finanțele internaționale, germanii se simțeau vulnerabili și în fața altor forțe ostile din afară. Germania avea o nouă frontieră cu Polonia, lungă și șerpuită. Teritoriile care fuseseeră germane înainte de Primul Război Mondial (părți din Silezia și Prusia Occidentală) au fost date Poloniei în cadrul acordului de pace. Pierderea acestor teritorii i-a măriat pe mulți germani, Gottfried Treviranus, ministrul pentru Teritoriile Ocupate în cabinetul lui Brüning, vorbea despre cum „ne amintim în adâncul sufletului” de „rănilile nevindecate din flancul nostru estic”. Se vorbea frecvent despre „granița săngerândă” a Germaniei⁵⁴.

Nu era vorba doar despre teritoriile pe care majoritatea germanilor și le doreau înapoi. Granița în sine era și ea o amenințare. De-a lungul existenței sale, Republica de la Weimar nu a avut niciodată efectivele militare sau polițienești necesare pentru a controla eficient frontieră. Aceasta era parțial o problemă de securitate națională: într-un moment în care armata germană număra doar 100.000 de soldați, Polonia era o potențială amenințare și acesta era un motiv de îngrijorare pentru mulți decidenți politici germani. Bernhard von Bülow, de exemplu, scria în 1930 că „actualul regim al frontierei cu Polonia reprezintă o amenințare constantă, foarte gravă pentru Prusia Orientală”⁵⁵. Era însă vorba și despre imigrație și controlul refugiaților.

Sfârșitul Marei Război a dus la o criză a refugiaților nemaivăzută până atunci⁵⁶. În special în estul Europei, fostul Imperiu Rus și Orientul Apropiat, aproximativ 9,5 milioane de oameni au fost dezrădăcinăți de violență sau foame și s-au trezit de partea greșită a unei frontiere nou-trasate. Faptul că Germania se afla în centrul continentului european o făcea în mod inevitabil o răscruce pentru refugiați. Între 1918 și 1922, aproximativ un milion și jumătate de refugiați au ajuns în Germania. Peste un milion dintre ei erau germani din fostele teritorii germane din Franța și Polonia. Sute de mii erau ruși care fugneau de revoluția bolșevică și aproximativ 80.000 erau evrei ce voiau să scape de violențele antisemite comise mai departe spre est. Această criză a refugiaților a fost unul dintre motivele pentru care Statele Unite au combătut imigrația între 1921 și 1924, lăsând problema să se acutizeze cu atât mai mult în Europa⁵⁷.

Instabilitatea granițelor și diversitatea zonelor de frontieră determină adesea inflamarea naționalismului. Republica de la Weimar nu facea excepție. Remarcabil de mulți naziști notabili – inclusiv Hitler însuși, desigur – erau din regiuni de graniță, în special din Silezia și din alte teritorii pierdute în favoarea Poloniei sau din diaspora germană din fostul Imperiu Habsburgic și din regiunea baltică³⁸.

Mai există un motiv pentru care vulnerabilitatea Jării îngrijora pe germani: unul dintre partidele lor politice principale primea ordine de la o putere străină. Germania avea cel mai mare și mai de succes partid comunist din afara Uniunii Sovietice. Acesta era mai ales partidul șomerilor, al căror număr a crescut în Germania de la mijlocul anilor 1920, mai întâi din pricina automatizării locurilor de muncă și apoi din cauza Marii Crize. În acea perioadă, toate partidele comuniste din lume urmău supuse directivele de la Moscova, ceea ce însemna că, pretutindeni, comuniștii deveniseră niște simple instrumente ale politicii externe a lui Stalin. În 1928, Stalin era îngrijorat că o îmbunătățire a relațiilor franco-germane îl va izola și considera că slăbirea social-democraților germani era utilă pentru a menține Franța separată de Germania. Rezultatul a fost declarația Cominternului potrivit căreia social-democrații erau „fasciști socialisti” și comuniștii trebuiau să-i combată la fel ca pe naziști³⁹. Fiindcă Partidul Comunist din Germania era atât de mare (360.000 de membri până la sfârșitul anului 1932, cu un număr de ale-gători în creștere la fiecare rundă de alegeri), mercenarii germani ai lui Stalin puteau submina eforturile de a forma o stângă unită care ar fi putut împiedica ascensiunea la putere a naziștilor – și chiar o făceau⁴⁰.

Ideologia nazistă avea soluții pentru toate dimensiunile vulnerabilității Germaniei față de lume. O parte dintre acestea erau formulate clar la acel moment, iar asta a contribuit la popularitatea naziștilor. Altele erau doar sugerate sau nu explicau toate implicațiile pe care urma să le aibă ceea ce plănuiau să facă.

Angajamentul lor de a se retrage din economia mondială, din tranzacțiile comerciale și din toate aranjamentele financiare bazate pe etalonul aur era explicit. Încă de când au fost făcute publice cele 25 de puncte, naziștii au spus limpede că noncetăjenii, inclusiv refugiații și toți evreii, nu puteau conta că vor rămâne în Germania după preluarea puterii de către naziști sau pe baza unor drepturi politice sau civile. Chiar și înainte de 1933, forțele paramilitare ale naziștilor se desfășurau pe ascuns pentru apărarea frontierei de est. Naziștii nu lăsau loc de îndoială că vor interzice Partidul Comunist și că toți activiștii comuniști vor fi arestați sau chiar mai rău.

De la începutul anilor 1920, Hitler vorbise despre nevoia Germaniei de a revendica un Lebensraum, un „spațiu vital”, în est. După cum recunoșcuseră unii, precum jurnalistul Ferdinand Fried, dacă autarhia funcționa, era necesar ca Germania să-și extindă teritoriul pe care îl controla. Hitler era întru totul de acord.

El considera că securitatea Germaniei era pusă în pericol de „fluctuațiile pieței” și că „tratatele comerciale nu oferea nicio garanție că vor fi respectate în realitate”. De fapt, spunea el, țările care depindeau de comerțul exterior erau slabe din punct de vedere militar. Comerțul Germaniei trebuia să se desfășoare pe culoare maritime dominate de Marea Britanie.

„Singurul remeđiu”, afirma Hitler, „unul care ni se poate părea vizionar, constă în obținerea unui spațiu vital mai mare”. Acest „spațiu vital” putea fi găsit doar în Europa și doar într-o singură direcție: spre est, spre Uniunea Sovietică, cu pământul negru din Ucraina⁶¹.

În declarațiile sale publice înainte de a ajunge la putere, Hitler nu a scos în evidență toate implicațiile acestei idei. Dar, spre deosebire de Fried, el nu se gândea la o federație de state din Europa Centrală și de Est sub control german. Întregul program al lui Hitler viza esențialmente obținerea autonomici economici a Germaniei prin cucerirea Uniunii Sovietice. Pentru aceasta era necesar un mare război și, de aceea, poporul german trebuia să tragă concluzii din ultimul război. Aceste concluzii fusese să explice foarte lîmpede de fostul șef al statului-major al președintelui Hindenburg, Erich Ludendorff, într-o serie de cărți și articole publicate între 1919 și 1935⁶². Germania trebuia să-și mobilizeze populația mult mai eficient decât înainte pentru a se implica într-un război total. Oamenii trebuiau convingi să facă un efort militar și industrial mai mare. Nu puteau fi acceptate nicio scădere a mortalului, nicio disidență dinspre o stângă rebelă și – acest punct era central atât pentru Ludendorff, cât și pentru Hitler – nicio trădare din partea evreilor străini din interior. Controlul strict exercitat de guvern era esențial pentru desfășurarea unui război total, iar populația trebuia întărită și fizic: un război total nu putea fi purtat nici de disidenți politici, nici de handicapăti mintali sau fizici. Propaganda germană trebuia să fie mai eficientă, atât în rândul poporului său, cât și în lume. Hitler a acceptat în întregime rejeția lui Ludendorff.

Deși nazismul era o revoluție împotriva globalizării, era, paradoxal, și parte a unei revoluții globale. Hitler și națiștii și-au găsit inspirația în întreaga lume.

Probabil cea mai puternică dintre influențele lor internaționale venea din Turcia. Comandanțul militar Mustafa Kemal, care și-a făcut o reputație învingându-i pe britanici și pe francezi la Gallipoli și apoi, sub numele Kemal Atatürk, a devenit primul președinte al unei Turcii reînnoite după război, era un personaj intens admirat în Germania anilor 1920 și 1930. Hitler îl numea pe Atatürk „steaua lui strălucitoare”. La procesul „puciului de la berărie” din 1924, el a spus că Atatürk săcuse cea mai mare revoluție recentă, în timp ce a doua fusese cea a lui Mussolini⁶³. Mult mai târziu, în 1938, și cu o modestie care nu îi stătea în fire, Hitler a afirmat că Atatürk este marele învățător. Primul său elev fusese Mussolini, iar al doilea, Hitler însuși.

Naziștii îl admirau pe Atatürk pentru că reușise să anuleze Tratatul de la Sèvres, pe care Antanta îl impusese Imperiului Otoman la sfârșitul Primului Război Mondial⁶⁴. Ceea ce turcii numeau Războiul de Independență a dus la un alt tratat, mai favorabil, Tratatul de la Lausanne din 1923, și la crearea Republicii Turcia moderne, conduse de Atatürk. Nu este greu să înțelegem unde vedeați naziștii paralele cu situația lor, mai ales că regimul lui Atatürk li considera trădători pe semnatarii turci ai Tratatului de la Sèvres, lăsându-i fără cetățenie.

Naziștii cunoșteau și aprobau și genocidul armenilor din 1915, când guvernul otoman ucisese între 750.000 și 1,5 milioane de armeni. De asemenea, aprobau și expulzarea grecilor din Turcia în baza Tratatului de la Lausanne. Aceste cazuri de purificare etnică, se gândeau naziștii, fuseseră niște pași necesari pe calea creării Turciei puternice și de succes pe care o admirau.

O altă influență într-un moment inițial și hotărător a venit din spate Rusia. Între 1920 și 1923, Hitler a cunoscut mai mulți emigranți albi ruși la München și a colaborat îndeaproape cu un grup numit Aufbau (Reconstrucția). Aufbau era un grup profund antisemit, format în mare parte din emigranți ruși și căjiva naziști. Voia să răstoarne atât Republica de la Weimar, cât și Uniunea Sovietică. Unii dintre emigranți erau germani din noile state baltice independente. Alții erau ruși, inclusiv locotenentul Piotr Szabelski-Bork. El a adus în Germania scandaloulasele *Protocoale ale Înțeleptilor Sionului*. Acesta era un document fals cu caracter antisemit și conspiraționist, fabricat de poliția secretă rusă înainte de Primul Război Mondial. În anii 1920 i-a inspirat pe unii activiști precum Hitler sau Henry Ford. Hitler i-a întâlnit pe acești emigranți într-un moment în care antisemitismul său era încă în formare. Probabil l-au convins de amploarea conspirației evreiești imaginate de ei și de faptul că Uniunea Sovietică era o „dictatură evreiască” și un produs al acestei conspirații⁶⁵.

Influențele rusești au avut efect și asupra tânărului Joseph Goebbels, care în 1923 scria că simte „cea mai profundă reverență” față de „Sfânta Rusie”. Astă avea legătură cu lecturile sale din Dostoievski. Dar își spunea și „comunist german”⁶⁶.

De-a lungul carierei sale politice, Hitler a avut o mare admirare pentru Benito Mussolini și regimul fascist pe care îl instaurase în Italia în 1922. Hitler a început să imite unele aspecte ale stilului lui Mussolini, în special cultul personalității. Susținătorii lui Hitler au prins ideea și apoi au început să-l glorifice pe Hitler ca *Führer* sau „lider”, o traducere a titlului de *duce* al lui Mussolini⁶⁷. Naziștii au imitat și cămășile colorate ale fasciștilor italieni și salutul cu brațul întins. Giuseppe Renzetti, prietenul și agentul lui Mussolini din Germania, raporta în 1932 că Hitler îl „idolatrizează” și dorește cu disperare să-l întâlnească⁶⁸. Probabil că aceasta era mai mult din cauza admirării lui Hitler pentru succesul dictatorului decât a afinității ideologice dintre ei.

Au existat numeroase contacte între fasciștii italieni și naziști înainte de 1933, cele mai multe mijlocite de Renzetti, un fost ofițer de armată extrovertit, care, fiind căsătorit cu o nemțoaică evreică, a ajuns curând să cunoască bine societatea politică din Berlin⁶⁹. De loc surprinzător, Renzetti li prefera pe adeptii dreptei. El a cultivat relații cu Schleicher și Hugenberg și cu majoritatea naziștilor de frunte, inclusiv Hitler, Goebbels și Göring. Mussolini dorea un guvern de unihune a dreptei în Germania, pe baza teoriei că eforturile de a încălca Tratatul de la Versailles ale unui astfel de guvern ar ține Franța extrem de ocupată și ar lăsa loc expansiunii Italiei⁷⁰. Renzetti și-a făcut din asta o adevărată misiune și a lucrat neobosit în culise pentru a pune în legătură diversele facțiuni ale dreptei germane.

În cele din urmă, Renzetti a devenit încrezintă că numai Hitler putea fi liderul unui guvern al dreptei unite, iar în noiembrie 1931 l-a convins pe Mussolini că fasciștii italieni ar trebui să-l ajute pe Hitler să câștige puterea. După aceea, rolul lui Renzetti s-a schimbat: aproape că a devenit și el nazișt, sfătuindu-i pe lideri și acționând ca un fel de lobbyist care încerca să convingă celelalte grupuri de dreapta, precum Partidul Național Popular German și Casca de Oje, că ar trebui să se alinieze. Hitler însuși îl privea pe Renzetti ca pe un prieten, iar Goebbels scria mai târziu că Renzetti a contribuit atât de mult la creșterea puterii naziștilor, încât „practic putea fi considerat un vechi nazișt”⁷¹.

Hitler a crezut de la început că Italia putea fi un aliat în căutarea spațiului vital și era dispus să plătească un preț politic mare în schimbul sprijinului lui Mussolini. Prețul implica o regiune numită Tirolul de Sud, un fost teritoriu al Austriei care fusese cedat Italiei în 1918, deși majoritatea locuitorilor săi erau (și încă sunt) vorbitori de germană⁷². Deoarece naționaliștii germani sperau ca într-o bună zi să-și unească jura cu Austria, era firesc să considere și Tirolul de Sud teritoriu german. Hitler, dornic să-i intre în grăbi lui Mussolini, era dispus să lase Tirolul de Sud Italiei, dar era conștient, de asemenea, că naționaliștii de toate orientările (și, din oportunism, și social-democrații) vor întoarce în avantajul lor acest act de aparentă trădare a intereselor germane în favoarea unei puteri străine.

În timpul campaniei electorale din 1928, ziarurile social-democrate și naționaliste au răspândit vorba că Hitler a primit fonduri pentru campanie de la Mussolini în schimbul renunțării la pretențiile germanilor asupra Tirolului de Sud. Răspunsul lui Hitler a fost să-i dea în judecată pentru calomnie. Cauza a ajuns pe rolul instanței în mai 1929, cuapeluri și continuări până la 1932. În mod repetat, judecătorii au arătat ințelegerile făjă de Hitler, au minimalizat probele împotriva lui și i-au dat câștig de cauză. Totuși, aceste dovezi erau semnificative și în mod clar l-au îngrijorat și l-au supărat pe Hitler. În timpul primului proces, un ziar din Berlin relatează că, atunci când au apărut dovezi ale complotului său cu Mussolini,

„Hitler nu a știut să răspundă altfel decât plângându-se foarte agitat de o «șleahită de ziariști evrei» care s-au unit într-o «conspiratie internațională» împotriva lui”. La rejudecarea cauzei, un anume Werner Abel a depus mărturie că, nu cu mult înainte de „puciul de la berărie”, servise ca intermedier între Hitler și un ofițer italian de la ambasada din Berlin, un căpitan pe nume Migliorati. Acesta li promisese lui Hitler bani dacă renunță la Tirolul de Sud și, conform afirmației lui Abel, Hitler acceptase.

Ulterior Migliorati a negat că i-a oferit bani lui Hitler, iar Abel era cu siguranță un personaj dubios: un activist de extremă dreapta care trecuse în tabăra stângii, cu mai multe condamnări anterioare pentru infracțiuni de înșelăciune. În 1932, alt tribunal cu simpatii naziste l-a condamnat pe Abel pentru sperjur. Dar Hitler chiar se întâlnise cu italienii în 1923, ba chiar acordase un interviu ziarului *Corriere Italiano* în care afirma că renunță la pretențiile asupra Tirolului de Sud. Interviul a fost publicat în 16 octombrie 1923, chiar a doua zi după ce Abel afirmase că Hitler a făcut targul cu Migliorati⁷¹.

Sprijinul pentru naziști în Germania se încadrează într-un tipar valabil în mare parte din Europa în anii interbelici⁷². Succesul partidelor fasciste în atragerea unui sprijin popular semnificativ, chiar dacă nu au ajuns la putere, conturează două hărji diferite ale Europei postbelice: harta țărilor învinse în război și harta țărilor amenințate de o revoluție comunistă. Ungaria, de exemplu, era în tabăra învinșilor și a cunoscut o revoluție comunistă și un regim comunist de scurtă durată în 1919. Ulterior, a fost condusă de un dictator militar, amiralul Miklós Horthy. Aceasta nu era el însuși fascist, dar mișcarea fascistă Crucile cu Sägeți din Ungaria a atras un sprijin puternic, iar liderul acestia, Ferenc Szálasi, i-a succedat în cale din urmă lui Horthy. Italia era în tabăra învingătorilor, dar italienii considerau că celealte puteri ale Antantei i-au înșelat la împărțirea prăzii de război; mulți vorbeau despre „victoria mutilată” a țării lor. Și Italia avea o puternică mișcare comunistă. Desigur, Germania se situează pe ambele hărji, fiind înfrântă în Primul Război Mondial și având un puternic partid comunist și revolte comuniste repetate în perioada postbelică.

Prin urmare, nazismul nu a fost doar o reacție la globalizare specifică unui popor de sălbatici. A fost o reacție internațională, puternic modelată de influențe internaționale⁷³. Unii istorici credeau că nazismul este expresia unui defect tipic german, asociat poate cu Martin Luther sau Războiul de Treizeci de Ani. Dar mișcarea lui Hitler a fost un răspuns la o criză caracteristică anilor 1920 și începutului anilor 1930, care a afectat o mare parte a globului. Cu tot naționalismul lor, național-socialiștii erau departe de a fi doar germani.